

# Maken vrouwen keuzes op eigen gezag (1991)

*Sieth Delhaas*

Pauluskerk - Rotterdam, 10 april 1991

## Inleiding

Ais je na een traditie van ruim 15 jaar feministische theologie in Nederland, voor een onbekend gezelschap uitgenodigd wordt op het thema 'feministische theologie, dan levert dat problemen op.

- Wie zijn de aanwezigen?
- Wat weten ze wel of niet van f.t.?

Ik moet zeggen dat ik er weinig voor voelde om weer eens voor de zoveelste keer te gaan uitleggen wat f.t. wil zijn. Er is intussen een overvloed aan literatuur verschenen waarmee iedereen die geïnteresseerd is in dit onderwerp haar/zijn voordeel kan doen,

Ik hoop dat ik nu niemand teleurstel. Mocht dat wel zo zijn dan kunt u mij straks na de pauze met uw vragen bestoken.

Ik heb voor mijn lezing dus gekozen voor de vraag: maken vrouwen keuzes op eigen gezag? Het is een vraag die mij de laatste tijd meer en meer bezighoudt tegen de achtergrond van de ontzaggelijke problemen waarmee de wereld sinds de veranderingen in Oost-

Europa – je moet ergens een grens trekken – te maken heeft. Voor mijzelf, voor wie feminisme en f.t. onverbrekkelijk met mijn bestaan zijn verbonden, dringt de vraag zich steeds meer op: welke rol spelen feminisme en f.t. in al die grote veranderingen en geweldsgolven die onze wereld treffen/

Ik kan daar zelf nauwelijks een antwoord op geven en eigenlijk zou ik daarover vanavond met u in gesprek willen gaan. Ik denk dat we allemaal zo onze eigen ervaringen hebben in en met alles wat er gaande is.

## Europese kwestie

Omdat ik hier uitgenodigd ben, wil ik wat voorbeelden aandragen van mijn ervaringen en stellingnamen als aanzet tot ons gesprek.

Ik begin met een Europese kwestie. Van 'Kerk en Vrede' kreeg ik een jaar geleden het verzoek om een artikel te schrijven over de 'manier waarop vrouwen kunnen werken aan een veilig Europa'.

Lang zocht ik in mijn gedachten naar allerlei positieve zaken die vrouwen konden doen om het leven in het Europa na 1992 gezellig en leefbaar te maken. Met de nodige kritiek, natuurlijk, maar toch: positieve inzet. Tot ik op een goed moment – ik liep de trap af, zoiets blijft je bij – me realiseerde dat ik mezelf weer liep in te pakken. Let wel, ik zeg niet, ik liet me inpakken, maar ik liep mezelf in te pakken. Vanuit mijn 'oude bedeling' probeerde ik Europese zaken te redden, die niet gered mogen worden. Ik ben vervolgens in de leer gegaan bij Aletta Jacobs en sindsdien heeft haar standpunt, mijn houding zeer bepaald.

Aletta Jacobs, bekend feministe en activiste op allerlei gebied, o.a. een grote rol gespeeld voor het tot stand komen van het vrouwenkiesrecht. Aletta Jacobs dus zette zich in 1914 na het uitbreken van de WOI met de leden van de vrouwenkiesrecht comités in om te zorgen voor vrouwen en kinderen van wie de kostwinner, de man dus in die tijd, onder de wapenen was geroepen. Nadat ze dit enkele maanden had gedaan – ze had de kiesrechtstrijd maar even aan de kant gezet, omdat de oorlog een grotere ramp was -, kwam ze op een heel goede dag tot deze ontdekking, en ik citeer haar in haar eigen woorden:

*‘hielpen wij, door de gevolgen van den oorlog zoveel mogelijk te verzachten, eigenlijk niet mede aan het bestendigen van den gruwelijken, den mensonteuerenden toestand?’*

Vrouwen hebben de keus in tijden van oorlog om mee te gaan in het verwachtingspatroon dat onze patriarchale samenleving en cultuur van haar heeft: verzorgen, voeden, hoeden en daarmee de bestaande orde in stand houden. Een orde van toenemend economisch onrecht, geweld op alle fronten, marginalisering van vooral vrouwen.

Mijn conclusie is, dat vrouwen die kiezen vanuit een feministisch perspectief, ja zelfs vanuit een christelijk feministisch perspectief, voorlopig niet kunnen meewerken aan veilig Europa. Want, en dat zeggen de strevers naar het Europa-van-de-vrije- Markt dat volgend jaar gerealiseerd wordt er niet bij: want met hun veiligheid wordt bedoeld: je zonder tegenstribbelen aanpassen bij een Europese ontwikkeling die nadelig is voor het welzijn van vrouwen.

Dat Verenigd Europa (VE) zal niet alleen schade toebrengen aan vrouwen van dit continent, maar het zal slachtoffers maken onder vrouwen over de hele wereld.

Daarom zeg ik in navolging van Aletta Jacobs: ‘Hielpen wij eigenlijk niet mee aan het bestendigen van de mensonterende toestand?’

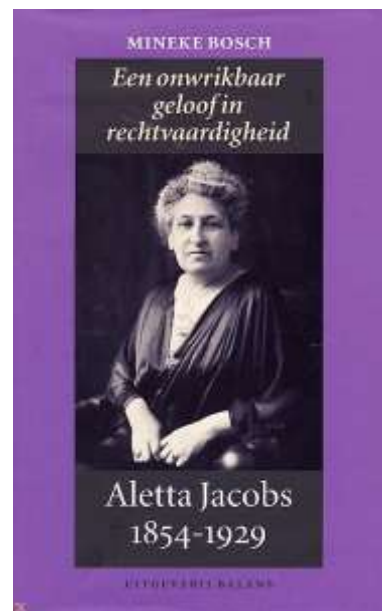
In maart 1989 ontmoette ik in Praag Mila Hradecna, theologe en stafid van de Christelijke Vredesconferentie. Ik was daar in verband met mijn werk voor Vrouwenwereldsgebedsdag. Mila Hradecna had met een groepje vrouwen de liturgie voor 1990 van die wereldwijde gebedsdag voorbereid.

Als vervolg op onze kennismaking vroeg haar een artikel te schrijven voor het themanummer van ‘Wending’, maandblad voor evangelie, cultuur en maatschappij, dat zal gaan over ‘de erfenis van het socialisme’. De vraag die wij, als redactie aan haar wilden voorleggen luidde: ‘Wat heeft het socialistische regiem voor de vrouw betekend?’ Haar antwoord: te veel werk, overbelasting en constante vermoeidheid.

Uit de statistieken van 1985 blijkt dat 48.1% van de totale arbeidskrachten vrouwen zijn. De crèches en kinderopvang daar waren aangepast aan de werktijden, maar het gebrek aan dienstverlening zorgde voor een bijna ondragelijke belasting van de vrouwen.

Van mannen was wat betreft de zorg voor de thuissituatie niets of nauwelijks iets te verwachten.

Mila veracht dat ook op korte termijn in de toekomst niet. Vrouwen hebben er in het verleden blij van gegeven op allerlei terreinen, ook economisch, zelfstandig te kunnen zijn. Kerken of



bepaalde stromingen binnen de kerken bevestigen de ondergeschiktheid van en gehoorzaamheid van vrouwen aan mannen.

Op maatschappelijk gebied is men verlost van communistische controle, maar het Westen heeft gezorgd voor een onmiddellijke en ruime voorraad pornografie. Prostitutie heeft zich ook onmiddellijk in de vrije samenleving genesteld.

Deze week hoorde ik dat in de Hussitische kerk in Tsjechoslowakije men, en voor dat 'men' zal waarschijnlijk 'mannen' moeten worden gelezen, dat men de toestand van de goede oude tijd wil herstellen en de gelijkberechtiging tussen mannen en vrouwen ongedaan maken. Hoe lang nog blijven vrouwen meehelpen 'deze mensonterende toestand te bestendigen?'

## Het zwijgen

Lech Walesa en de zijnen werken aan een wijziging van de abortuswetgeving. Tijdens het communistische regiem was er vrije abortus, maar er waren geen voorbehoedsmiddelen beschikbaar. Er was één abortus op één levend geboren kind. De Poolse vrouwen, voor meer dan 90% behorend tot de katholieke kerk, leefden onder zware lichamelijke en psychische druk. De kerk zweeg. De staat oefende druk uit op de vrouwen omdat er zo weinig mogelijk bevolkingsaanwas mocht zijn vanwege de economie. Het tij is gekeerd. De paus komt dit jaar weer op bezoek in zijn geboorteland. En Walesa wil hem een cadeautje aanbieden.



Vanuit Frankrijk kwam er van een daar wonende Poolse vrouw een roep om hulp naar de christen-feministen in Nederland. Wat moeten de Poolse vrouwen met een gewijzigde wet die alleen abortus toestaat bij zwangerschap door verkrachting, incest of als het leven van de moeder in gevaar is?

Ook onder dit nieuwe regiem geen geld voor voorbehoedsmiddelen en wel mannen die het recht hebben hun aard uit te leven.

Deze week konden we in de krant lezen dat president Walesa nu een wet heeft voorbereid waarin abortus onder alle omstandigheden verboden is, ook na incest, ook na verkrachting, en ook als het leven van de moeder in gevaar is. De paus kan tevreden zijn over zijn vazal.

En de vrouwen? Hoe lang nog blijven zij meehelpen 'deze mensonterende toestanden te bestendigen?'

Begin september was er in het Brabantse Helvoirt een internationale feministische conferentie onder de titel 'Macht maakt verschil'. Tijdens de verhitte discussies namen twee vrouwen, Joyce Arps en Sietje Kruyt het initiatief om een verklaring voor te lezen. Zij waren verbijsterd dat tijdens deze conferentie geen woord werd gewijd aan de toenemende Amerikaanse en Europese agressie tegen Irak en het Arabische gebied.

Op diezelfde conferentie kreeg ik een stuk in handen van de Sri Lankese bevrijdingstheoloog Tissa Balasuriya, die over deze zelfde kwestie een aantal vragen had te stellen aan zijn Westerse medechristenen:

- Waarom laten godsdienstige, culturele en intellectuele leiders zich niet horen?
- Waarom - en dat kwam hard aan - protesteerde de vrouwenbeweging niet?

En dat terwijl er een miljoen buitenlanders vast zaten in Koeweit en Irak. Bij de 90.000 Sri Lankezen in Koeweit en de tienduizend in Irak ging het vooral om vrouwen. Zij trokken als gastarbeidsters naar Irak en Koeweit om in hun eigen en in het levensonderhoud van hun achtergebleven families te voorzien.

Hoe lang blijven wij, feministen in het Westen en de Verenigde Staten meehelpen ‘deze mensonterende toestanden te bestendigen?’

Intussen gaat ook het geweld van de Israëlische staat tegen Palestijnse vrouwen door. Zij zetten zich in de Intifada in om voor hun volk niet een betere, maar überhaupt een toekomst te veroveren door vorming en scholing van elkaar en van haar kinderen. Palestijnse vrouwen worden steeds vaker opgepakt en zonder rechtsbijstand eenzaam opgesloten. Ze worden verkracht, mishandeld, krijgen door hete kruiden oneetbaar gemaakt voedsel en hun detentie wordt eindeloos verlengd.

Kritiek op Israël is in dit land, ik bedoel Nederland, bijna een doodzonde. Vooral binnen de kerken moet dat niet worden gehoord.

Onlangs tekende ik uit de mond van een joodse vrouw de kritiek op van een joods-Israëlische hoogleraar in Tel-Aviv. Hij kritiseerde zijn volksgenoten die zich als fascistengedroegen en waarschuwde hen dat zij daarmee hun eigen staat om zeep zouden helpen. De woorden van die joods-Israëlische professor geciteerd door een joodse vrouw werden uit mijn interview geschrapt omdat men bang was voor de reactie van de lezers of hier wonende joden. Hoe lang blijven vrouwen meehelpen ‘deze mensonterende toestand te bestendigen?’

## Nederlandse vrouwen

Op 8 maart, Internationale Vrouwendag, bezocht ik de bijeenkomst die het feministisch maandblad OPZIJ had georganiseerd over de vierdaagse werkweek. Zes vooraanstaande vrouwen gingen in discussie met Johan Stekelenburg, voorzitter FNV over dit onderwerp. ‘Aan een vierdaagse werkweek, daar hebben wij allemaal wat aan.’ Jammer genoeg kwam de discussie nauwelijks verder dan de vraag of de vrouwen wel iets aan die vijfde vrije dag zouden hebben, of ze hun partner aan de stofzuiger zouden krijgen.

Intussen is er een ontwikkeling gaan de bij het FNV die jonge vrouwelijke bestuurders vraagt voor een 70-urige werkweek en als ze een parttime baan willen dan is dat er een van 50 uur? Is dat wat er rest van de idealen van Joke Smit: 15 uur arbeid, 15 uur voor privé en 15 uur voor de samenleving?

Hoe lang blijven vrouwen meehelpen ‘deze mensonterende toestand te bestendigen?’

Vorige week vroeg een vrouw van de actiegroep ‘Weduwen in de kou’ om een interview. Per 1 januari a.s. wil de overheid, bij monde van staatssecretaris Elske ter Veld, een nieuwe wet in werking laten treden die het huidige weduwenpensioen moet vervangen. In de toekomst wil zij het grootste deel van de inkomsten uit arbeid van de weduwe op de nieuwe uitkering in mindering brengen. Dit betekent dat weduwen naar de bijstand mogen. Het onrecht wat bijstandsvrouwen te beurt is gevallen, gaat nu ook weduwen treffen. Het verdeel- en heerssysteem, groepen vrouwen tegen elkaar uitspelen, is ook nu weer een beproefd middel. **Vrouwen die tot in de zeventiger jaren bij wet ontslagen mochten worden als zij trouwden of**

kinderen kregen en dus gedwongen thuis bleven, worden nu gepakt als ze na jaren buiten de arbeidsmarkt hebben gestaan, een ondergewaardeerd en slecht betaald baantje hebben weten te bemachtigen.

Hoe lang blijven vrouwen meehelpen 'deze mensonterende toestanden te bestendigen?'

## Om blij van te worden

Gebeurt er niets waar we blij mee kunt zijn?

Ja, heel veel. Ik denk dat ik dit zeker op deze plaats mag zeggen, in deze stad waar het initiatief is genomen om het 'Fonds voor de Zaken van Vrouw en Kerk' op te richten. Nog steeds vind ik dat een van de belangrijkste initiatieven van de vrouw-en-geloofbeweging. Dit fonds maakt het mogelijk dat het vrouwenwerk kan doorgaan en dat vrouwen daardoor 'mensonterende toestanden' uit de wereld kan helpen.

Ook al ik om me heen kijk op het persoonlijke vlak, dan hebben vrouwen heel wat veranderd. Er is een doorwerking van de idealen, die wij vanuit de feministische beweging hebben ingezet. De vrouw-en-geloofbeweging zakt niet af na al die jaren, maar gaat voort haar kracht te vermeerderen. Ik zie het op de cursussen die ik in Brabant en Limburg geef dat wat we samen bespreken werkelijk het leven van vrouwen verandert. Dat zij anders gaan leven, anderen beïnvloeden, taken in de samenleving op zich nemen, stappen nemen naar plekken waar de beslissingen vallen.

Van het allergrootste belang is wat ik vorige week mocht meemaken. Op maandag 25 maart boden de Samenwerkende Vrouwelijke Religieuzen, een hoog bejaard gezelschap, maar met frisse moed begiftigd, in het Casino in Den Bosch hun Geactualiseerde Intentieverklaring aan. Ze hadden in 1986 een Intentieverklaring afgegeven over hun zending, maar sindsdien was er binnen de wereld van de vrouwelijke religieuzen zoveel gebeurd rond de aandachtspunten vrouw, vrede en gerechtigheid en de Filippijnen, dat ze het nodig vonden om dit jaar een aangepaste, een actuelere intentieverklaring af te geven. De achttienduizend zusters die Nederland nog telt zijn, hoewel ze weten dat binnen misschien twee decennia hun bestaan letterlijk zal zijn uitgestorven, die zusters hebben verklaard dat ze een bondgenootschap zijn aangegaan met de vrouw-en-geloofbeweging. Zij zeggen het zo: 'Vanuit een vernieuwd, kritisch en bewust zelf-verstaan van zichzelf als religieuze vrouwen, streven zusters ernaar banden, die hen met andere vrouwen verbinden, te versterken.

Het Oecumenisch Decennium 'Kerken solidair met Vrouwen', uitgeroepen in 1988 door de Wereldraad van Kerken, kan fungeren als bedding voor initiatieven.

Het hoeft niet gezegd, dat deze vrouwen de vrouw-en-geloofbeweging niet alleen met hun bondgenootschap steunt, maar ook een belangrijk deel van de financiële steun voor haar rekening neemt.





Waar de kerken nog aangespoord moeten worden om zich solidair te gaan betonen met vrouwen en daar tien jaar voor hebben gekregen omdat waar te maken, nemen hoogbejaarde religieuzen zelf het voortouw tot bondgenootschap. En toch, mensonterende toestanden worden ook door ons nog steeds bestendigd.

Er gebeurt heel veel. En toch...

Aan het begin van mijn inleiding vertelde ik hoe ik ontdekte dat, ik bezig was mezelf in te pakken. Wat betekent dat?

*zuster Aloysa van Amersfoort*

Als je zulke reacties bij jezelf ontdekt dan weet je dat je je handelen laat bepalen – niet door je nieuwe levenshouding – je feministische levenshouding. Je ontdekt dat je je in je handelen laat bepalen door je 'oude mens' om het maar eens in de taal van de apostel Paulus te zeggen. Je laat je weer leiden door wat je geleerd is om de zaken te redden: in vrouwentaal: te zorgen, te voeden en te hoeden.

En daarom ziet de wereld eruit zoals ze er nu uit ziet: een chaos.

Zes maanden geleden zou ik dit niet zo hard hebben durven zeggen. Wij hadden het hier in Europa toch aardig voor elkaar.

Ik moet u zeggen, dat ik na het uitbreken van de Golfoorlog me een ongeluk ben geschrokken van de oorlogsbereidheid van het Nederlandse volk. Van de Europese en van de Amerikaanse bevolking. Bondgenoten van elkaar.

Wat betekent dit voor mijn bezig zijn met feministische theologie?

Wat mijzelf betreft is er een verharding opgetreden. Een verharding in mijn weigering om nog langer mee te helpen de mensonwaardige toestanden te bestendigen. Die verharding geldt ten aanzien van het economisch systeem waarin wij leven en dat ten diepste de oorzaak is van het geweld, en de chaos waarin onze wereld gedompeld is. De schrik bij mezelf is, dat ik telkens weer bereid ben om mensonwaardige toestanden te bestendigen, omdat ik niet beter weet. omdat ik in dit systeem ben groot gebracht, omdat het Christendom er goede maatjes mee is.

Gelukkig onderkent feministische theologie dit kwaad.

Binnen de f.t. gaat het er wat mij betreft om het kapitalisme aan de kaak te stellen als de Mammon die alles aan zich onderwerpt. Dat vraagt open ogen. Wijd open ogen.

Dat vraagt een permanente bekering. Ook binnen feministische theologie.

Vrouwen maken die keuze tot bekering op eigen gezag. De man als voormalig 'gezaghebber' staat daar helemaal buiten. Vrouwen ontlenen haar gezag rechtstreeks aan haar Schepper, omdat vrouwen beseffen medescheppenden van God te zijn.

Ik heb last gehad van de machteloosheid. We zien in deze chaos hoe weinig greep vrouwen nog maar hebben op de structuren waarin we gedwongen zijn te leven. Hoe we als vrouwen met lege handen staan om in te grijpen waar de machten te keer gaan.



Ik sprak daarover gisteren met de theologe Riet Bons-Storm en ze zei me: wij moeten nu eenmaal leren accepteren dat wij vrouwen verkeren buiten de muren van het Vaderhuis!

Blijven we kloppen op die muren van het Vaderhuis om te worden binnengelaten?

Of breken we de muren eigenhandig af ?

Of is er nog een andere weg?